

MARTIJN EICKHOFF OVER ZIJN DEBYE-RAPPORT VAN HET NIOD in: Ex Tempore Verleden tijdschrift, Nijmegen 27 (2008) 136-137.

... “Het rapport draait om de bestuurlijke carrière van de in Maastricht geboren natuurkundige en tevens Nobelprijswinnaar P.J.W. Debye. Deze wetenschapper maakte in de eerste helft van de twintigste eeuw een indrukwekkende carrière, die hem al op jonge leeftijd naar het buitenland voerde. Na zijn studie in Aken, promoveerde hij in München en was hij hoogleraar in Zürich, Utrecht, Göttingen, Leipzig, Berlijn en Ithaca. Over deze succesvolle carrière, die deels gesitueerd was in nazi-Duitsland, werd tot voor kort weinig gesproken en geschreven. Debye stond, zeker bij natuurwetenschappers, simpelweg in hoog aanzien. Maar in 2006-2007 veranderde dat plotseling tijdens de zogenoemde Debye-affaire. Uit een publicatie over Einstein in Nederland van de wetenschapshistoricus Sybe Rispens bleek dat Debye in 1938, vlak na de zogenoemde Kristallnacht, betrokken was geraakt bij een antisemitische maatregel, met alle gevolgen van dien voor zijn reputatie. Enkele maanden na het verschijnen van het boek van Rispens gaf het Ministerie van OCW het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie de opdracht onderzoek te verrichten naar Debye. Vervolgens ben ik gevraagd om dat uit te voeren. Ik heb onder andere geprobeerd een verklaring te geven voor de gang van zaken waarbij Debye als voorzitter van de Deutsche Physikalische Gesellschaft zijn naam verbond aan een antisemitische maatregel, die neerkwam op een openlijke ‘arisering’ van deze beroepsvereniging. Hiertoe heb ik zijn loopbaan, netwerk, activiteiten en idealen bestudeerd in de politieke en sociale context van het Derde Rijk. Debyes bewaard gebleven Berlijnse werkarchief bleek daarbij een geweldige, nog maar weinig bestudeerde ‘Fundgrube’.”

Zoals u al aangeeft vormde een controverser de belangrijkste aanleiding voor deze studie. Kort na het verschijnen van Rispens’ studie ontstond aan de universiteiten van Utrecht en Maastricht flinke ophef, aangezien Debye’s naam hier verbonden was aan respectievelijk een Instituut en een wetenschapsprijs. Hoe moeilijk is het om een onderzoek te doen naar een onderwerp dat reeds zo beladen is?

Door die situatie ben ik de ivoren toren wel gaan waarderen. Je weet van te voren dat je met een dergelijk onderzoek in het midden van de maatschappij zal komen te staan, maar het is toch zaak als wetenschapper tijdens het Onderzoek zelfde verwijten zoveel mogelijk langs je heen te laten gaan. Dat was lang <137> niet altijd even makkelijk. Sommigen meenden dat het NIOD Rispens teveel krediet had gegeven. Misschien is dat ook zo, maar er is ook altijd gezegd dat er aanvullend onderzoek verricht moest worden. Een deel van het onderzoek bestond bovendien uit interviews met mensen die zich tijdens de affaire actief in het debat hadden gemengd. Ik heb daarom keer op keer moeten uitleggen dat ik met alle betrokkenen, die elkaar soms het licht in de ogen niet gunden, gesprekken voerde omdat ik ieders argumentatie wilde leren kennen.

Verder werd mij door het NIOD alle ruimte geboden om het onderzoek in rust en vrijheid uit te voeren en veel instellingen in Europa of de VS waren bereid medewerking te verlenen. Soms werden de stukken zelfs toegestuurd. Dat heb ik als promovendus nooit meegemaakt.”

Op de website van de Volkskrant verscheen op 31 december 2007 de kop ‘Zware kritiek op rapport Debye kwestie’, waarin gerefereerd werd aan een brief die de voormalig directeur van het Utrechtse Debye Instituut, Gijs van Ginkel, oud-leraar en chemicus drs. J. Reiding en redacteur van het Nederlands Tijdschrift voor Natuurkunde, Hendrik de Lang, schreven aan onderwijsminister Ronald Plasterk. Hoe was het om op een dergelijke wijze uw werk bekritiseerd te zien worden?

“Mijn toch wel milde en genuanceerde conclusie dat Debye in het Derde Rijk vooral voor zichzelf en de wetenschap leefde, geen nazi was, en de continuïteit van de wetenschap belangrijker vond dan het tonen van solidariteit naar joodse collega’s, is bij deze heren kennelijk niet in goede aarde gevallen. Dit terwijl de meeste reacties voordien, en ook nadien, overwegend positief waren. Ik zie het toch

vooral als een poging tot zware kritiek. De briefschrijvers hebben, zo is mijn indruk, geprobeerd op basis van een detail via de media ophef te creëren, waarschijnlijk om zo de besluitvorming in Utrecht en Maastricht te beïnvloeden.

Wat me overigens het meest heeft verbaasd is dat het stellen van kritisch-analytische vragen voor sommigen Debye-supporters al te veel bleek te zijn. Ze ervoeren die vragen als insinuaties en zijn mij daardoor als criticus gaan beschouwen. Had ik die rol willen innemen, dan had ik echt wel een ander verhaal geschreven. Hoe dan ook, je moet als wetenschapper natuurlijk nooit de receptie van je werk willen regisseren. En uiteindelijk zijn zowel het NIOD als ikzelf tevreden met de wijze waarop door het rapport kennis en nuance in het debat zijn gebracht.' ...